

Pogovor – Miško Šuvaković

Uključiti sve aparate: Čovek kao produžetak medija

Posle više decenija dominacije francuske teorije i filozofije – strukturalizma i poststrukturalizma – na globalnoj internacionalnoj sceni se pojavio niz uticajnih nemačkih teoretičara medija, medijskih umetnika i kritički orijentisanih pisaca. Oni su u međuprostorima francuske strukturalističke i poststrukturalističke teorijske tradicije i nemačke filozofsko-književne i sociološke teorije reartikulisali kritičke diskurse na presecima polja književnog, umetničkog, teorijskog, historiografskog/arheološkog i filozofskog diskursa. Tek nasumično se mogu spomenuti imena savremenih uticajnih aktera: Fridriha Kitlera, sociologa Niklasa Lumana, režisera, pisca i teoretičara Aleksandra Klugea, marksističkog filozofa Oskara Nekta, reditelja Haruna Farokija, teoretičara medija i arheologije medija Wolfganga Ernsta, istoričare medija Bernharda Zigerta i Zigfrida Zjelinskog, filozofa Jozefa Fogla i dr. U složenoj i kontraverznoj klimi na prelazu vekova došlo je do interdisciplinarnih povezivanja, na neočekivan ili ekscentričan način, tradicionalnih humanističkih disciplina i njihovih kritičkih prevazilaženja. Ukazuje se na

atmosferu transdisciplinarnosti kojom se prevazilazi antropocentrični pogled na život – profesor Kitler je u toj atmosferi bio harizmatski autor, profesor i anticipator.

Naspram francuske »meke« i »hibridne misli« nastajali su novi »čvrsti« a »pokretni« diskursi analize i rasprave savremenih oblika otvorenih komunikacija, društvenog delovanja i preispitivanja odnosa čoveka i tehnologije, odnosno medija i mašina na mestu tradicionalne humanističke projekcije hipotetičkog ili antropološkog subjekta. Fridrih Kitler pionirska je i vodeća figura »nemačke« teorije medija (*Mediawissenschaft*) i njene internacionalne, pre svega, angloameričke recepcije i reinterpretacije medijskog u studijama kulture. Izvesni autori Kitlerov teorijski doprinos porede sa doprinosom komunikologa i medijskog teoretičara češkog porekla – Vilema Flusera.

Fridrih Kitler je rođen 1943. godine. Sa porodicom je prešao iz DDR-a u Zapadnu Nemačku 1958. Studirao je germanistiku, romanske jezike i filozofiju, a doktorirao je sa tezom o švajcarskom realističkom pripovedaču i pesniku Konradu Ferdinandu Mejeru 1976. godine. Habilitirao je u polju moderne nemačke književne istorije 1984. godine, a rezultat tog istraživanja bila je njegova prva uticajna knjiga *Diskurs mreže 1800/1900.*, koja je objavljena 1985. na nemačkom, a 1990. godine na engleskom. Radio je kao profesor modernih nemačkih studija na Rurskom univerzitetu i profesor estetike i istorije medija na Humboltovom univerzitetu u Berlinu od 1993. do 2008. Bio je gostujući predavač na američkim univerzitetima kao što su Kalifornijski univerzitet u Berkliju i Santa Barbari, na Stanford, Jejlju i Kolumbiji. Umro je posle duge bolesti u Berlinu 2011. godine. Pripisuje mu se kao poslednja *izjava* rečenica: »Isključite sve aparate.«

Fridrih Kitler je jedan od prvih autora koji je u nemačkom kontekstu prihvatio i razrađivao učenja francuskih poznih strukturalista i poststrukturalista, na primer, Mišela Fukoa, Žaka Deride i Žaka Lakana. Njegove teorijske, filozofske i književne, odnosno muzičke i filmske reference bile su veoma eklektične. Jedan od komentatora Kitlerove knjige *Muzika i matematika* nazvao je njegov stil »Hajdeger za hi-

pike«. Zaista, pažljivi čitalac Kitlerovih spisa identifikovaće neočekivane referentne primere medijske i diskurzivne analize Geteove pesme »Putnikova noćna pesma« (»Wanderers Nachtlied«), rok muzike sa pesmama Džimija Hendriksa (*Electric Ladyland*), Rolingstonsa (*Sympathy for the Devil*), Pink Flojda (*Brain Damage*), ali i muzike Riharda Vagnera i Đerđa Ligetija. Njegovo delo karakterišu uporedna čitanja Hegela i Fukoa, Homera, Pinčona i Vilijama Barouza, odnosno istraživanja i rasprave međurelacija različitih medija; na primer, delo *Farenhajnt 451* kao roman Reja Bredberija i kao film Fransoa Trifoa. Sam sadržaj filma preuzet iz romana govori o *sudbini* štampanog medija – knjige; reč je o filmskoj konstrukciji totalitarne, i njoj alternativne, budućnosti u kojoj svako ljudsko stvorenje postaje muškarac/žena-jednaka – realizovani medijum na mestu subjekta.

Učenje o zebnji *pred* tehničkim i kritika tehničke ekspanzije privukla ga je filozofiji Martina Hajdegera, ali posredno tek posredstvom francuske recepcije i interpretacije Hajdegerove filozofije u poststrukturalističkoj teoriji. Neki tumači Kitlerovog dela su ukazivali na to da je on doprineo primeni Hajdegerove filozofije »istorije Bića« u »nefilozofskim« studijama medija i tehnike. Identifikovali su ga kao neohajdegerijanca, upravo zbog toga što je za njega bio bitniji »francuski Hajdeger« od »nemačkog Hajdegera« koji je nosio beleg nacističke prošlosti. Za razliku od Hajdegera, on pitanje o *biću* iz fundamentalne ontologije pomera u polje u kome jedan univerzalni programabilni medij određuje ono šta i *kako* mi ljudi možemo da mislimo, učimo i znamo. Ako se pođe od teze bitne za dekonstrukciju Žaka Deride da pismo omogućava modalitete govora, što je inverzno logocentričnim teorijama u kojima pismo prikazuje tj. zastupa govor – Kitler redefiniše zamisao estetike kao odziva na čulni događaj/doživljaj u hipotezu da »mi ništa ne znamo o našim čulima dok mediji ne pribave modele i metafore«. Za razliku od francuske i američke dekonstrukcije on umesto tekstocentrizma razvija »medijski centrizam«. U tom kontekstu mišljenja izveo je *konceptualni skok* koji povezuje antičko pismo u kome se skladišti Platonov govor sa različitim medijskim

skladištenjima čulnih podataka od Edisonovih analognih mašina do savremenih digitalnih mašina. U metodološkom smislu, ono što se metaforično naziva »Kitlerova grčka afera«, koja svakako duguje viševjekovnoj nemačkoj književno-filozofskoj fascinaciji antičkom grčkom kulturom, nudi paradigmatički okret od »oralnih istorija«, preko *istorije pisma*, do »istorije medija« i, zatim, digitalne tehnologije koja prevazilazi medijsko: »... totalnim savezom medija na digitalnoj bazi postaje sam pojam medija dovršen...«. Drugim rečima, izučavanje savremenih uslova i okolnosti digitalne kulture omogućava rekonstrukciju i drugačije uvide u istoriju zapadnog mišljenja i čuvanja/skladištenja mišljenja u medijumu i medijima, te digitalnim postmedijima.

Jedna grupa autora je Kitlera nazivala »Deridom digitalnog vremena« zbog njegovog povezivanja pisma i digitalnih naprava, mada je njegov interes za tehniku, tehnologiju i nove/digitalne medije nadilazio uobičajeno shvatanje poststrukturalističke teorije i/ili filozofije medija, razmatrajući složene epistemološke i ontološke uslove materijalnog ustrojstva dramatičnog odnosa tehnološkog i ljudskog sveta – društva, jezika i materijalnosti računara. Drugi autori naglašavaju da je Kitler pre post-fukoovski, nego deridijanski mislilac.

U metodološkom smislu bila je bitna teza da je svaki diskurs informacija, ali da svaka informacija nije diskurs. Kitler za razliku od Žaka Deride nije bio zainteresovan za zamisao »upisa« kao *traga*, već za materijalni impakt medija kao tehničkog aparata za izvođenje subjekta, kulture i društva. Po Kitleru društvo je redefinisano kao mašina za procesiranje podataka što je vodilo ka novoj zamisli društva u kome se ljudsko stvorenje ne vidi kao pokretač medijskog rada, već kao »produžetak medija«, čime se fundamentalno odvojio od Mekluanove teorije medija kao ljudskog produžetka, rekli bismo proteze. Kitler interesovanje za brojeve i matematiku duguje analitičkom bavljenju matematičkom teorijom informacija Kloda Šenona.

Kitler je preneo Fukoovu zamisao o »smrti/kraju subjekta« u polje medijske determinacije ljudskog postojanja.

Posledica takvog uverenja je da mediji determinišu *našu* situaciju, što vodi zaključku da mreže tehnologija i institucija dozvoljavaju datoj kulturi da selektuje, skladišti, i procesura relevantne podatke koje redefinišu čoveka. Za razliku od francuskih teoretičara on ne piše o strukturama, a za razliku od britanskih teoretičara kulture ne identifikuje kontekstualnost, već ukazuje na oblikujući potencijal tehnoloških i institucionalnih mreža i njihovih impakata koji rezultiraju individualnim i kolektivnim subjektivizacijama. Ljudsko stvorenje efekat je tehnologije, promene ljudskog uslovljene su promenama tehnologije.

Sledeći bitni korak, koji proizlazi iz prethodnih naznaka, u razumevanju Kitlerove teorije medija je njegov materijalizam. Svaka informacija, čak i znak na papiru, varijacija napona u električnoj mreži ili svetlosni bljesak u svetu ili impakt u optičkom kablju, materijalna je jedinica koja utiče na konstituciju društvenog odnosa. Iz njegovog tehnokratskog materijalizma proizlazi i teza o važnosti hardvera, tačnije primatu hardvera nad softverom, što ga bitno razlikuje od digitalnih teoretičara kao što je Lev Manovič. Kitlerova teza »nema softvera!« gotovo da je analogna Lakanovoj tezi »nema metajezika«, te ukazuje na događaj kada materijalni poredak prodire i modifikuje tj. upravlja prividnom nematerijalnošću algoritma, softvera ili u krajnjem slučaju broja, odnosno, svake komunikacijske poruke i njenog uticaja na ljudsku situaciju. Kitlerov napor da interpretativni primat pruži hardveru, a ne softveru, u programabilnim medijskim praksama tumačen je na različite načine. Kitlerova misao započinje u ranom periodu »digitalne revolucije«, kada je bio prisutan primat hardvera nad softverom – softver je bio produžetak hardvera. Nasuprot tome, postoje tumačenja koja govore o materijalističkoj paradigmi kojom se moć medija vidi ne u programabilnoj logici, već u izvođenju programa u stvarnom svetu: »mediji determinišu našu situaciju«; u svetu koji je istovremeno društveni i tehnološki svet. Marksovu i Engelsovu tezu da je nužno određujući element u istoriji »produkcija i reprodukcija stvarnog života«, ovako postavljen materijalizam gotovo da invertuje u

kitlerovski motivisanu hipotezu da je determinišući element »produkcija i reprodukcija podataka«, koji nadilaze semantiku bez-značenjskim uplivima. Reč je o intervenciji koja u medijskim tehnologijama i kulturalnim tehnikama prepoznaje ostvarenje formativnih elemenata u konstrukciji različitih diskurzivnih mreža.

Jedan od bitnih uporednih modaliteta Kitlerove teorije istorije medija je poklanjanje ambivalentne pažnje homologiji rata i tehnologije: »Nenapisana istorija tehničkih normi je istorija rata«. Ali istovremeno rat je skup funkcija koje se poništavaju i od kojih se odvajaju tehničke i medijske inovacije u preobražaju njihovih funkcija i učinaka u svakodnevnoj postratnoj kulturi. Jedan od brojnih primera je uticaj modela mašinske puške na razvoj filmske kamere. *Ideja* da je rat pokretač tehnološkog napretka u njegovim raspravama nosi traumatična sećanja na ratove dvadesetog veka i, svakako, na ulogu nacionalsocijalističke ratne i tehnološke mašine u najdramatičnijem od svih ratova – Drugom svetskom ratu.

Kitlerovo teorijsko delo je obimno. Nastajalo je od kasnih sedamdesetih godina do kraja prve decenije 21. veka. Hronološki treba spomenuti najvažnija dela: *Diskurs mreža 1800/1900 (Aufschreibesysteme 1800/1900, 1985)*; *Gramofon, film, pisaća mašina (Grammophon, Film, Typewriter, 1986)*; *Književnost, medij, informacioni sistemi: eseji (Literature, Media, Information Systems: Essays, 1997)*; *Optički mediji (Optische Medien, 2002)*; *Muzika i matematika I-II (Musik und Mathematik I-II, 2006-2009)*, itd.

Njegova prva knjiga *Diskurs mreža 1800/1900* smeštena je u modalitete nemačke nacionalne istorije književnosti i započinje sa njenim kanonskim autorom Geteom, zapravo, sa identifikacijom pred-tehnološkog doba. Ali, njegov Gete nije tumačen metodama teorije književnosti, već teorijom informacija – čime je književna analiza suočena sa dva inovativna momenta: primenom fukoovske diskurzivne analize – analize znanja i teorije informacija kao teorije komunikacije. Time je postavljen *kitlerovski kanon* analize: problematizacija moći govornog subjekta i efekti diskontinuiteta poretka govora unutar kulturalnih sistema. Kitler se

analitički suočio sa monopolom pisane reči u vremenu kada nije bilo drugih sredstava skladištenja i prenosa kulturalnih značenjskih i neznačenjskih informacija. Fukoov način mišljenja o diskontinuitetima i kulturalnim slojevima, postavljen u njegovoj *Arheologiji znanja*, presudno je uticao na Kitlerovu teoriju kulturalne komunikacije. No, dok je Fukoa suštinski zanimala arhiva pisanih dokumenata, Kitler je tragao za potencijalnim »skladištima« koja nisu usmerena samo na pisanu komunikaciju, tj. pisani dokument, već na različite medijske tehnologije, što ga je odvelo ka knjizi naslovljenoj *Gramofon, film, pisaća mašina*. Posle Edisonove *analogne revolucije* na prelazu devetnaestog u dvadeseti vek »pismo« (štampana stranica sa grafičkim plošnim znacima) više nije bilo privilegovani medij komunikacije. Pojavili su se novi režimi i odgovarajuće tehnologije za snimanje i reprodukciju zvuka – gramofon; za snimanje i reprodukciju pokretne slike – film; za mehaničko individualno beleženje nerukopisnog pisma – pisaća mašina. Nove tehnike/tehnologije nisu više bile zasnovane na direktnom prenosu poruka, odnosno značenja, već su beležili ili proizvodili različite učinke bitne za komunikaciju, pored režima značenja: film je složenošću slika i montažnih odnosa slika izmicao potpunosti semantike, kao i snimljeni zvuk koji je pored snimljenog glasa ili muzike uključivao pojavu i efekte šumova itd. Time se nova tehnologija pojavila kao praksa koja je izmicala totalizujućim funkcijama simbolizacije. Lakanovski rečeno, efekti »imaginarnog« i »realnog« su nadilazili potencijal simboličkog opštenja.

Knjigom *Optički mediji. Berlinska predavanja 1999. godine* Kitler je medijsku arheologiju pomerio iz polja referenci prema književnosti u polje tumačenja arheologije – slojeva i režima – optičkih medija koji su postajali sve bitniji za zapadne komunikacijske prakse. Knjiga je komponovana u tri glavna odeljka »Tehnike likovnih umetnosti« (tehnike lepih i plastičkih umetnosti, to jest slikarstva, skulpture, grafike), »Optički mediji« (tehnike fotografije, filma, televizije) i »Kompjuter« (digitalne tehnologije). Predavanja su vođena tumačenjem paralelnih potencijalnosti umetnosti i

tehnike u smeru razvijanja optičkog predočavanja i posredovanja onoga što se ne može svesti na jezik ili tekst, već ulazi u polje vidljivog koje vremenom postaje sve manje i manje zavisno od direktnog viđenja prirode ili na način prirode. To znači da za Kitlerovu raspravu ostaju i opstoje problematike koje proizlaze iz teorije i istorije tehnologije sa ukazivanjem na odnose tehnike i tela, tačnije moderne tehnologije i rata. Takođe, ova predavanja čitaoca suočavaju sa promenama u tehnologiji i ljudskom odnosu sa optičkim – prirodom viđenja, jer likovne umetnosti su zasnovane na manuelnom prenošenju/upisivanju vidljivog na površinu papira ili platna. Fotografija i film su tehničko beleženje slike i pokreta slika. Dok kompjuterska tehnologija izlazi iz vidljivog u polje manipulacije podacima – po Kitleru, »digitalna obrada slike na najbolji način predstavlja poništavanje tog poslednjeg ostatka imaginarnog«.

Literatura (pogovor)

Friedrich Kittler, *Aufschreibesysteme 1800/1900*. Fink, Munich 1985. (*Discourse Networks 1800 / 1900*, Stanford university Press, Stanford 1990)

Friedrich Kittler, *Grammophon Film Typewriter*, Brinkmann & Bose, Berlin 1986. (*Gramophone, Film, Typewriter*, Stanford university Press, Stanford 1999)

Friedrich Kittler, *Optische Medien*, Merve, Berlin 2002. (*Optical Media*, Polity, Cambridge UK 2010)

Žarko Paić, »Friedrich A. Kittler: arheologija (novih) medija«, iz *Vizualne komunikacije – Uvod*, CVS Centar za vizuelne studije, Zagreb 2008, str. 155-163.

Geoffrey Winthrop-Young, *Kittler and the Media*, Polity, Cambridge UK 2011.

Andreas Rosenfelder, »We only have ourselves to draw upon« – An interview with German media theorist, Friedrich Kittler, who died on 18 October (*Welt am Sonntag*, January 30 2011). Dostupno na: <http://www.signandsight.com/features/2190.html>

Geoffrey Winthrop-Young, Eva Horn, »Machine Learning – On Friedrich Kittler«, *Artforum* Vol. 51 br. 1, New York September 2012, str. 473-479.

Gill Partington, »Friedrich Adolf Kittler, 1943-2011 – Switch off all Apparatuses«, *Radical philosophy* issue 172, London Mar/Apr. 2012, str. 66-69.

Kittler Now. Current Perspectives in Kittler Studies, prir. Stephen Sale, Laura Salisbury, Polity, Cambridge UK 2015.